

İBRAHİM ALÂEDDİN GÖVSA’NIN ÇOCUK HAKLARI ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELERİ¹

Doç. Dr. Mehmet ELBAN²

Öğr. Gör. Selçuk ASLAN³

ÖZET

Mevcut çalışmada İbrahim Alâeddin Gövsa’nın çocuk haklarına yönelik değerlendirmeleri araştırılmıştır. Araştırmada kullanılan yöntem, doküman araştırması yöntemidir. Araştırmanın amaçlı örnekleminde, İbrahim Alâeddin Gövsa’nın *Tedrisat*, *Gürbüz Türk Çocuğu* dergilerindeki ve *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesindeki “Çocuk Hazretleri” adlı makaleleri yer almaktadır. Araştırmanın veri analizinde betimsel analiz kullanılmıştır. Araştırmada İbrahim Alâeddin Gövsa’nın çocuk hakları tarihinde Jean-Jacques Rousseau ve Victor Hugo’yu ilkler olarak değerlendiğı saptanmıştır. Ancak onun çocuk hakları tarihine bakışından kesin bir Avrupa-merkezci yaklaşım çıkarılamamıştır. Bununla birlikte İbrahim Alâeddin Gövsa’nın çocuk hakları üzerine yazdıklarını; dönemin nüfus azlığına karşı uygulanan pronatalist politikalar, Gürbüz Türk Çocuğu projesi ve vatan kavramıyla bütünleştirdiğı araştırmada bulgulanmıştır. Bu bütünleştirme “*Evlât yetiştirmek vatana hizmettir*” ve “*Çocuklara hizmet vatan borcudur*” gibi özdeyişler ile anlam bulmuştur. Ancak İbrahim Alâeddin Gövsa’nın ve dönemin anlayışında çocuk ve çocuk hakları yalnızca nüfus anlamında düşünülmemiştir. Cumhuriyet Döneminde ve İbrahim Alâeddin Gövsa’nın anlayışında çocuk ve çocuk haklarına yönelik her türlü çaba ortaya koyulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İbrahim Alâeddin Gövsa, Çocuk Hakları, Nüfus Arttırma Politikaları.

¹Bu makale, Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Bilimleri (USVES, 9-10 Ekim 2020) sempozyumda sunulan sözlü bildirdiden üretilmiştir.

² Bayburt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi, ORCID: 0000-0002-2764-3968, melban111@gmail.com

³ Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sağlık ve Rehberlik Merkezi PDRM Birimi, ORCID: 0000-0002-0936-3815, selcukaslanpdr@gmail.com

EVALUATIONS OF İBRAHİM ALÂEDDİN GÖVSA ABOUT CHILDREN’S RIGHTS

ABSTRACT

In the present study, İbrahim Alaeddin Gövsa’s evaluations about children's rights were investigated. The document research is the design of the study. In the purposeful sampling of the study, İbrahim Alaeddin Gövsa’s articles titled as “Çocuk Hazretleri (i.e., an expression attributing holiness to the child)” in Tedrisat, Gürbüz Türk Çocuğu periodicals and Hâkimiyet-i Milliye newspaper are included. Descriptive analysis was used in the analysis of the data. It has been determined that İbrahim Alaeddin Gövsa valued Jean-Jacques Rousseau and Victor Hugo as the first thinkers in the history of children’s rights. However, a definite Eurocentric approach could not be derived from his perspective on the history of children’s rights. In addition, it was found in the study that İbrahim Alaeddin Gövsa combined his writings on children’s rights with the pronatalist policies applied against the population deficiency of the period, Gürbüz Türk Çocuğu (i.e., Robustness of Turkish Child) project and the concept of homeland. This integration found meaning with sayings such as “Raising children is a service to the homeland.” and “Service to children is a debt to the homeland.”. However, in the understanding of the period and İbrahim Alaeddin Gövsa, children and children’s rights were not considered only in terms of increasing the population. In the Republican period and in the understanding of İbrahim Alaeddin Gövsa, every kind of efforts have been made towards the children and their rights.

Keywords: İbrahim Alâeddin Gövsa, Children’s Rights, Population Increase Policies.

GİRİŞ

Çocuk hakları denildiğinde insan hakları üzerinden genellikle Batılı bir kaynağa gidilir. Ancak insan hakları ve çocuk haklarının kökeninin Batılı kaynaklar olarak kabul görülmesi diğer medeniyetlerin çocuğa ilişkin değerlere sahip olmadığı anlamına gelmez. Türk kültüründe çocuk haklarına ilişkin pek çok değer vardır (Kurt, 2006; Doğan, 2001). Örneğin İslam öncesi Türklerin toplumsal hayatında çocuklar arasında cinsiyet farkı gözetilmezdi. Çocuk sevgisi en önemli değerlerdendi. Türklerin İslamiyet sonrası hayatında *Kutadgu Bilig* gibi eserlerden yine çocuk eğitime önem verildiği anlaşılmaktadır (Akyüz, 2010). Yine bu kapsamda Tanzimat döneminde çocuk hakları bazı aydınlarca dile getirilmiştir. Örneğin “Çocuklarımızın terbiye ve eğitimini daha kendi çocuklarımızın haklarını öğrenmemekle mi başaracağız?” şeklindeki bir ifade, çocuk hakları alanında kronolojik ve içerik yönden Batılı örnekleri ile yarışır bir durumu göstermektedir (Doğan, 2001). Bununla birlikte Müslüman ve gayrimüslim çocuklara temel eğitim vermek ve meslek kazandırmak amacını taşıyan (1863) ıslahhâneler (Öztürk, 1999); anasız, babasız, fakir çocukların alındığı önemli bir lise olan (1873) Darüşşafaka (Ergin, 1977); kimsesiz, yoksul ve terk edilen çocukların korunduğu (1895) Darülaceze (Işıkçı ve Karatepe, 2016); korunmaya muhtaç erkekler için sanayi mekteplerine hazırlık amacıyla kurulan ve Cumhuriyet Dönemi’ndeki orta dereceli meslekî ve teknik öğretim kurumlarıyla çocuk esirgeme kurumlarına kaynaklık eden (1903) Darülhayr-ı Ali (Özbek, 2002: 76-80; Öztürk, 1999; Akyüz, 2010) gibi kurumlar çocukların korunması ve eğitimine dönük çalışmaların bir yansıması olarak görülebilir. Diğer taraftan Türk tarihi açısından yirminci yüzyılın başında çocuk hakları adına ilk ve tek dergi olarak II. Meşrutiyet döneminde 1914’te yayımlanan *Musavver Hukuk-i Etfal* çocuk dergisi anılabilir.

Dergi Balkan Savaşları'nın yarattığı olumsuz koşullardan etkilenen çocukların haklarını gözetmekteydi. Anılan dergi bu amaçla çocuk hakları ve görevlerine dair içerikler yayımlamıştır (Gurbetoğlu, 2008).

Öte yandan yirminci yüzyılın başlarında ülkeler daha çok savunma odaklı düşünerek nüfuslarını nicel anlamda arttırma gayreti içindeydiler. Nitekim bu sayede daha güçlü olacaklardı (Doğan, 2011). Birinci Dünya Savaşı'ndan çıkmış ve nüfusu azalmış Türkiye Cumhuriyeti de benzer kaygılar duydu. Ancak, bu kaygı sadece rakamsal bir bakış açısından ibaret değildi. Bununla birlikte iktisadi ve sosyal bakış açısı da vardı. Bu kaygıları gidermek için resmi kurumlar ve sivil kuruluşlar bedenen ve ruhen sağlıklı “Gürbüz Türk Çocuğu” yetiştirme misyonunu üstlendi. Bu gayeyle harekete geçen ve önemli başarılar gösteren kurumlar Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti ve Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'ydi (Baytal, 2009). Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal devlet anlayışının ve çocuk davasına verdiği önemin bir yansıması olarak 1921'de Ankara'da kurulan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, öksüz, yetim ve kimsesiz çocuklara hizmet etmeye başladı. Verilen hizmetler çocukları merkeze alarak anne, aile ve halkı kapsadı (Sarıkaya, 2007). Yine Himaye-i Etfal Cemiyeti ve onun yayın organı *Gürbüz Türk Çocuğu* dergisi cumhuriyet için sağlıklı çocuklarla nüfus arttırma politikasına hizmet etmişti (Baytal, 2009). İlk sayısını 1926'da çıkaran, çok sayıda doktor ve eğitimcinin yazılarının bulunduğu dergi, “Gürbüz Türk Çocuğu” yetiştirme yolunda eğitim, kültür ve sağlık konularında bilgilendirmeler yaparak geniş perspektifli bir anlayış ortaya koymuştur (Sarıkaya, 2010). Türk tarihinde çocuk hakları bağlamında sözü edilen gelişmeler yaşanırken Batı'da ise çocukluk anlayışında bir değişim yaşanmıştı.

Değişimin nasıl yaşandığını anlamak için Orta Çağ Avrupa'sına dönmek gerekmektedir. Nitekim Orta Çağ Avrupa'sında çocuklar bir çocuk olmaktan ziyade küçük bir yetişkin olarak görülüyordu. Dolayısıyla yirminci yüzyılda gelişen anlayışın gerisinde bir anlayıştı. Dönemde çocukların korunmaya muhtaç olduğu ve belli başlı ihtiyaçlarının karşılanması gerektiği anlayışı yoktu. Çocuklara bakış açısı, aydınlanma dönemiyle değişmeye başladı. Daha sonra Endüstri Devrimi ve milli devletlerin ortaya çıkışı çocuğa bakış açısını günümüze yaklaştırdı. Bununla birlikte sosyal bilimlerdeki gelişmeler ve çocuk ölümlerinin ortaya çıkışı çocukluk döneminin ayrı bir gelişim dönemi olarak görülmesini sağladı (Karataş, vd. 2004). Diğer taraftan yine yirminci yüzyılın başlarında birçok ülkede çocuk haklarına yönelik adımlar atılmıştı. Daha sonra uluslararası kapsamda 1924 yılında Milletler Cemiyetince kabul edilen Çocuk Hakları Bildirisi yirminci yüzyılın ilk yarısında çocuk hakları adına atılan önemli bir adım olacaktı (Işıkçı ve Karatepe, 2016). Bu kapsamda araştırmada yirminci yüzyılın başlarındaki bakışı yansıtmaya açısından Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi eğitimcilerinden İbrahim Alâeddin Gövsa'nın çocuk haklarına yönelik değerlendirmeleri incelenmiştir. Araştırmanın temel problem cümlesi ve alt problemleri aşağıdaki gibi şekillendirilmiştir:

Araştırmanın Temel Problem Cümlesi: İbrahim Alâeddin Gövsa'nın çocuk haklarına ilişkin görüşleri nelerdir?

Alt Problemler:

- 1) İbrahim Alâeddin Gövsa'nın çocuk hakları tarihine bakışı nasıldır?
- 2) İbrahim Alâeddin Gövsa'nın çocuk haklarına bakışı dönemin koşullarından nasıl etkilenmiştir?

1. İBRAHİM ALÂEDDİN [GÖVSA] (1889-1949) VE TEDRÎSÂT MECMÛASI

Babası Mustafa Âsım Bey ve annesi Fatma Behice Hanım olan İbrahim Alâeddin Bey, İstanbul'da doğmuştur. İstanbul'da Vezneciler'de Şemsülmaârif Mektebi'nde ilköğrenimini; Trabzon ve Vefa idâdilerinde orta öğrenimini tamamlayan İbrahim Alâeddin Bey, 1910'da Mekteb-i Hukuk'tan mezun olmuştur. Adliye Nezareti Hey'et-i İttihamiye Zabıt Kâtipliği'nde görevlerde bulunmuştur. 1911'de tayin edildiği Trabzon İdâdîsi'nde iki yıl kadar edebiyat öğretmenliği yapan İbrahim Alâeddin Bey, bu sırada eğitim sahasıyla alakadardı. 1913'te edebiyat öğrenimi için İsviçre'ye gitmiş, ancak arkadaşı Mustafa Şekip (Tunç) ile daha çok psikoloji ve pedagoji çalışmıştır (Gürel, 1995; Çetin, 1996). 1915'te Çanakkale Savaşlarının olduğu bölgeye giden heyet içerisinde yer alan İbrahim Alâeddin Bey, cepheden dönüş sonrası çeşitli mecmualarda yazmış olduğu şiirleri Mustafa Kemal Paşa'nın teşvikiyle *Çanakkale İzleri* kitabında bir araya getirmiştir (Ata, 2001). 1916'da Jean-Jacques Rousseau Pedagoji Enstitüsünden diploma alan İbrahim Alâeddin Bey 1916-1926 yılları arasında Dârülmualimîn-i Âliye'de pedagoji ve psikoloji hocalığı ve müdürlük yaptı. Bu sırada *Tedrisat* dergisine katkı sağladı. İbrahim Alâeddin Bey 1926'da Tâlim ve Terbiye Heyeti üyesi oldu. TBMM'de III, IV, VI ve VII. dönem milletvekili olan İbrahim Alâeddin 29 Ekim 1949'da Ankara'da vefat etmiştir (Gürel, 1995; Çetin, 1996). Zekânın Mukayesesi ve Anket Rehberi isimli önemli iki eser ile psikolojik testler üzerine çalışma ortaya koyan İbrahim Alaeddin Bey, çocuk şiiri alanında da öncü olmuştur (Karagöz, 2016; Kıymaz ve Nurlu, 2016). Ayrıca, milliyetçi bir fikre sahip İbrahim Alâeddin Bey'in dergilerde, gazetelerde pek çok yazısı yayımlanmıştır (Gürel, 1995).

Diğer taraftan Maârif Nezâreti adına Dâr-ül Muallimîn Heyet-i Tâlimiyesi tarafından yayımlanan *Tedrisât Mecmûası*, ilk olarak *Tedrisât-ı İptidâiye Mecmûası* olarak çıkmıştır. *Tedrisât-ı İptidâiye Mecmûası* ibtidâî eğitime dair bilgilerle birlikte eğitimin tüm alanlarında yazılar sunduğu on dokuzuncu sayıdan itibaren sadece *Tedrisât Mecmûası* adını kullanmıştır. *Tedrisât Mecmûası*'nda yer alan yazarlar arasında Sâtı Bey, Ali Reşat Bey, Ebû Muhsin Kemal Bey, Selim Sırrı Bey, İhsan Bey ve İbrahim Alaeddin Bey gibi yazarları zikretmek mümkündür (Kaya, 2008, s. 8-9; Ünal ve Birbudak, 2011). Birtakım aralıklarla yayımlanan ve Osmanlı devletinden Cumhuriyet Dönemine uzanan *Tedrisât Mecmûası* yayınlarıyla her iki dönemde de eğitim-öğretim anlayışının istikametini belirleyen unsurlardan biri olmuştur (Ünal ve Birbudak, 2011).

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Deseni

İbrahim Alâeddin Gövsa'nın çocuk hakları üzerine değerlendirmelerini konu eden araştırmanın deseni, nitel araştırma yöntemlerinden belgesel (documentary) araştırmadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, Merriam, 2013). Bir nitel araştırma yöntemi olarak doküman araştırması dokümana ulaşma, orijinal olup olmadığını teyit etme, dokümanı anlama, analiz etme gibi süreçleri içermektedir (Kıral, 2020).

2.2. Araştırmanın Çalışma Evreni-Örnekleme

İbrahim Alâeddin Bey'in çocuk hakları üzerine yazıları çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Araştırmada amaçlı örneklem tekniği kullanılmıştır. Bu kapsamda 1924 tarihli *Tedrisat Mecmuası*'ndaki, 1927 tarihli *Gürbüz Türk Çocuğu Dergisi*'ndeki ve yine *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesindeki "Çocuk Hazretleri" adıyla yayımlanan makaleleri araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır.

2.3. Veri Toplama ve Veri Analizi

Doküman incelemesi araştırmada kullanılan nitel veri toplama tekniğidir. Bu kapsamda İbrahim Alâeddin'in çocuk hakları üzerine yazıları incelenmiştir. Çocuk haklarına dair makaleler üzerinden elde edilen veriler, doğrudan alıntılara dayanan betimsel analiz tekniği ile analiz edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

3. BULGULAR

İbrahim Alâeddin Bey, çocuk haklarına dair 1924 tarihinde *Tedrisat Mecmuası*'nda kaleme aldığı yazıda öncelikle neden başlık olarak "Çocuk Hazretleri" başlığını kullandığını açıklar. İbrahim Alâeddin Bey, çocuğa yakışan samimiyet ve sadeliğin gereği olarak anılan başlığı seçtiğini belirtir.

Daha sonra çocuğun kendi zamanındaki konumunu aşağıdaki sözlerle açıklar:

...Müstebid ve pervâsız olmaları, bilhassa gayr-i mesûl bulunmaları itibariyle çocukların ezelden beri ailelerde hakiki birer hükümdar olduklarına şüphe yoktur." Ancak son zamanlara kadar onların saltanatlarında resmî bir mâhiyet mevcut değildi. Çocuk saltanatının i'lân edilmesi için tarih; bütün tâcların ve tahtların sârsılab devrilmesini beklemiş olacak ki zamanımıza "çocuk asrı" diyorlar... (Gövsa, 1924: 4).

İbrahim Alâeddin Bey, yukarıdaki paragrafta görüleceği üzere çocukların geçmişten bu yana ailelerde birer hükümdar olduğunu belirtmektedir. Ancak, ona göre asıl yirminci yüzyıl "çocuk asrı"dır. Daha sonra çocuklara verilen ehemmiyeti, dünya ve Türk tarihi açısından değerlendirmiştir. İbrahim Alâeddin Bey'in yaptığı bu değerlendirmeye göre sosyal hayatta çocuklara verilen önemde Türkler geç kalan milletlerdendir.

...Biz çocuğa ailede ve hayat-ı içtimâiyede lâyük olduğu mevki' ve ehemmiyeti vermek için en geç kalan milletlerden birisiyiz... Fransa inkılabının mübeşşirlerinden addedilen “Russo” çocuk fıtratını ilk teşhis ve intak eden bir mütefekkir olmak itibariyle çocuk saltanatının temellerini kurmuştu deniyor. “Victor Hugo” çocuk şiirini terennüm eden dolgun bir cildin manzumeleriyle bu masum saltanatın ilk kaside havanı oldu. Onlardan sonra ve zamanımıza kadar garpta çocukluk hakkında yapılan neşriyatın başlı başına kütüphaneler doldurabileceğini tahmin etmek güç değildir. Bu eserlerden pek çoğu münhasıran çocuk muhabbetini değil, bilhassa çocuk hakkını ve çocuk hürmetini telkin ettiler ve zaten meselenin asıl mühim ciheti buradadır (Gövsa, 1924: 4).

Yukarıdaki alıntıda görüleceği üzere İbrahim Alâeddin Bey'in değerlendirmesi daha çok hukuksal metinler ve yazılı eserler anlamındadır. Bu bağlamda İbrahim Alâeddin Bey, çocuk saltanatının temellerini kuran kişi olarak Jean-Jacques Rousseau'yu (1712-1778) sayar. Victor Hugo (1802-1885) ve sonrasında yapılan yayınların kütüphaneleri doldurduğunu belirtir. Özellikle söz konusu yayınların sadece çocuk sevgisi değil çocuk hakları ile olduğunu da altını çizer (Gövsa, 1924: 4). Daha sonra çocukların kendi ailelerince doğal olarak sevildiğini belirten İbrahim Alâeddin Bey, çocuklara sosyal hayatta sağlanan birtakım hukuksal tanımlamaların kaynağını şöyle ifade eder:

Çocuklar şunun bunun evlâdı oldukları için değil, istikbalin vatandaşı ve vatanın istikbâli buldukları için hayat-ı içtimâiyyece birtakım hukuka malik, ehemmiyet ve riâyet mahsûsaya sahip âdetâ ma'nevîyy birer şahsiyet olarak tanınmalıdırlar. Hatta bu hürmet resmi bir mâhiyette de bulunmalıdır. Ben burada çocuk hazretlerinin haklarını tatmin için başka yerlerde yapılan bizde de yapılması zaruri olan mütenevvi içtimâi te'sisâtından yalnız bir danesini ve birincisini mevzu-i bahis edeceğim ki o da şu cümle ile kabul hülâsadır: “*Evlad yetiştirmek hidemet-i vataniyeden* ma'düddur” (Gövsa, 1924: 5).

İbrahim Alâeddin Bey, yukarıdaki verilen sözleriyle çocuk haklarının kaynağını göstermiştir. Yine 1927 tarihinde *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde “*Çocuk hazretlerine hıdmeti en esâslı bir vatan borcu addetmekte zerre kadar tereddüd etmemeliyiz*” sözleriyle aynı düşüncüyü paylaşmıştır (Gövsa, 1927b). Buna göre çocuklar geleceğin vatandaşı ve vatanın geleceği oldukları için sosyal hayatta ve hukukta bazı haklara sahip olmalıdırlar. Hatta İbrahim Alâeddin Bey'e göre çocuk hakları ve vatan arasındaki ilişki “*Evlad yetiştirmek vatana hizmettir*” özdeyişiyle anlam bulur. Bu özdeyişin kaynağını İbrahim Alâeddin Bey, aşağıdaki cümlelerde anlatır:

Bu cümleyi büyük millet meclisinde ahiren tezyîdi nüfus için hazırlandığı tebşir edilen bir kanun lâyihasından alıyorum. Layihanın mahiyetini ve ihtiyaca derececi muvaffakatını bittabi bilmiyoruz. Fakat çocuğa kanunun kıymet vermesini istikbal için bir hayr ad etmeliyiz. Bence şu haber bütün vatandaşlar için, bilhassa aileler ve mürebbiler için bir müjde mahiyetinde edilmekle cidden şayandır.

Demek fitratın en değerli hediyesi ve evlerimizin en muazzez misâfiri artık endişesi ailelerin zaruri istiskaliyle incinmeyecek (Gövsa, 1924: 5).

Yukarıdaki alıntıda görüleceği üzere İbrahim Alâeddin Bey, bu sözü nüfus arttırmaya (tezyidi nüfus) ilişkin hazırlanmakta olan bir kanundan aldığını ifade eder. İbrahim Alâeddin Bey, böylesi bir anlayışın çocuk asrına dâhil olmak anlamına geldiğini “*Evlad yetiştirmenin hizmet-i vataniyeden ad edilmesi bizim için bir mebde-i tarih sayılabilir. Çünkü yukarıda söylediğim gibi çocuk asrına atık bizde dâhil oluyoruz demektir.*” sözleriyle ifade etmiştir. Ona göre milli mevcudiyet için çocuğu kıymetlendirme ve bu yolla nüfus arttırmanın hayati önemi vardır. İbrahim Alâeddin Bey, bu düşüncelerini Fransa örneğini vererek desteklemiştir (Gövsa, 1924, s.6). Daha sonra nüfus arttırma politikalarından benimsenmesi gereken usulleri ortaya koyan İbrahim Alâeddin Bey, Fransa’daki bazı uygulamaları anlatmıştır. Örneğin İbrahim Alâeddin Bey, çocuk sayısı arttıkça vergi azaltılması gibi örnekleri paylaşmıştır: “*Başka memleketlerin mümasil kanunlarında evlad miktarı arttıkça vergi miktarının eksilmesi gibi esâslar kabul ediliyor. Bazı fâideli idhâlatın gümrük resminden afiüvine benzeyen bu şekil taltif hükümet içinde nakdi mükâfât virmek gibi tedbirlerden dâhâ amelî ve dâhâ ucuzdur*” (Gövsa, 1924, s.7). Bu noktada İbrahim Alâeddin Bey, “*Biz nasıl âtiyi tezyide çalışırken kemiyet kadar belki ondan fazla keyfiyeti de düşünmeliyiz*” sözleriyle kemiyet-keyfiyyet (nicelik ve nitelik) meselesini açmıştır. İbrahim Alâeddin Bey, “*Neslimizi çoğaltmağa uğraşırken bilhassa iyi vasıflara sahip insanlarımızın ârtmalarını te’min etmeliyiz. Her yerde olduğu gibi bizim memleketimizde de evlenmekten korkan veya evlendikten sonra çocuklardan ihtirâz eden mühim bir kısım var*” sözleriyle nüfusun niteliğinin önemine dikkat çekmiştir. O, açtığı bu tartışmada nüfus arttırma politikalarına nicelik açısından bakılmaması gerektiğini, aynı zamanda nitelik açısından bakılması gerektiğini paylaşmıştır (Gövsa, 1924, s.8). Diğer taraftan İbrahim Alâeddin Bey, *Tedrisat Mecmuası*’ndaki yazısını bu kez dergisinde aynı başlıkla kaleme almıştır. *Gürbüz Türk Çocuğu* dergisindeki bu yazı 1924 tarihli yazısının kısaltılmış halidir. Bu yazıda ilaveten Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi ile çocuk haklarının uluslararası bir durum kazandığını ve Türkiye’de kurulan Himâye-i Eftâl Cemiyetinin aynı hizmeti ifa ettiğini belirtir (Gövsa, 1927a, s.29).

SONUÇ VE TARTIŞMA

İbrahim Alâeddin Bey’in çocuk haklarına dair, *Gürbüz Türk Çocuğu* dergisinde ve *Hâkimiyet-i Milliye*’de yazdığı yazıların, *Tedrisat* dergisindeki yazının kısaltılmış örnekleri olduğu anlaşılmaktadır. İbrahim Alâeddin Bey, çocuk hakları konusunu ele alırken “Çocuk Hazretleri” başlığını tercih etmiştir. Bundaki gayesi ise çocuğun samimiyetini ve sadeliğini yansıtmaktır. Diğer taraftan İbrahim Alâeddin Bey, yirminci yüzyılın “çocuk asrı” olduğunu söylemiştir. Çocuk asrına ve çocuk haklarına giden yolu Jean-Jacques Rousseau ve Victor Hugo’nun açtığını vurgulamıştır. İbrahim Alâeddin Bey’e göre Batı’da çocuk haklarına dair yapılan yayımlar, bu yola döşenen taşlardır. Ancak söz konusu yayımların sadece çocuk sevgisinden öte, daha çok çocuk haklarıyla ilgili olduğunun altını çizmiştir. İbrahim Alâeddin Bey, bu anlamda Türklerin geciktiğini belirtmiştir.

İlk bakışta İbrahim Alâeddin Bey'in böylesi bir değerlendirmesi Avrupa-merkezci düşünülebilir. Zira bu görüş insan haklarında olduğu gibi çocuk haklarının kökenini Batı'nın buluşu olarak görmektedir (Şirin, 2019). Ancak İbrahim Alâeddin Bey'in çocuk haklarının kökenine ilişkin anlattıklarından Avrupa-merkezci bir düşünce çıkarmak pek kolay değildir. Çünkü İbrahim Alâeddin Bey, çocuk hakları konusunda Batı'da yapılan yayınların çok olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte her medeniyet kendi içinde yazılı olmasa da çocuklara ilişkin birtakım değerlere sahiptir. Örneğin Türklerde aile, en temel kurum olması nedeniyle yazılı olmayan iç hukuk ya da töre ile korunmuştur. Buna bağlı olarak çocuklar arasında kız ve erkek ayrımı yapılmamıştır (Akyüz, 2010; Aksoy, 2011).

Diğer taraftan İbrahim Alâeddin Bey, çocuk hakları meselesini vatandaşlık ile bütünleştirmiştir. Bu bütünleştirme “*Evlât yetiştirmek vatana hizmettir*” ve “*Çocuklara hizmet vatan borcudur*” özdeyişleriyle gerçekleşir. Çocuk hakları ve vatan hizmeti arasındaki böylesi bir bütünleştirme dönemin koşullarıyla anlam bulur. Nitekim anılan dönemde Birinci Dünya Savaşı'ndan çıkmış bir ülke ve onun azalan nüfusu vardır. Nüfusun arttırılması (tezyidi) yeni kurulan Cumhuriyet'in önemli gündemleri arasındadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında nüfusun arttırılmasına dayanan pronatalist anlayış, birtakım gerekçelere dayanmaktaydı. Bu gerekçeler; nüfusun azalmış olması, hastalık ve salgınlardan ötürü nüfus artışının yavaşlaması, ekonomik kalkınma için gereken insan gücü eksikliği ve milli güvenlik kaygısıdır. Benimsenen pronatalist anlayışın bir yansıması olarak nüfus ve aile planlaması çalışmalarına dönük hukuki düzenlemeler yapılmıştır (ASPB, 2013). Yapılan hukuki düzenlemelerin özü, kadının ve çocuğun sağlıklı olmasıydı. Bu bağlamda yapılan yasal düzenlemeler, kasten çocuk düşürmeyi engellemek, çocuk ölümlerini azaltmak ve doğum yapan kadınların bir süreliğine çalışmamasını sağlamak gibi yasal düzenlemeleri içermekteydi (Çakır, 2020). Yasal düzenlemelerin dışında beden ve ruhen sağlıklı “Gürbüz Türk Çocuğu” yetiştirme politikası benimsendi. Bu politikaya hizmet eden kurumlardan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti ve onun yayın organı *Gürbüz Türk Çocuğu Dergisi* bu politikaya hizmet etmekteydi (Günaltay, 1923; Sarıkaya, 2007; Baytal, 2009; Sarıkaya, 2010). Cemiyet, eğitimden ziyade sağlık, beslenme ve bakım gibi konularla Gürbüz Türk Çocuğu projesinin amaçları için çalışmaktaydı (Ummanel, 2017). Görülüyor ki İbrahim Alâeddin Bey Cumhuriyetin “Gürbüz Türk Çocuğu” yetiştirme politikasını çocuk hakları kavramıyla birleştirmiştir. Bu milli politika amacına göre çocuk hakları bir vatan hizmeti olarak görülmüştür. Bununla birlikte İbrahim Alâeddin Bey'in nüfus arttırmada niteliğe önem verilmesini istemesi dönem içinde aydınlar tarafından paylaşılan bir görüştür.

Öte yandan İbrahim Alâeddin Bey'in nüfus arttırma politikalarında Fransa örneğini vermesi o dönem için anlaşılır bir durumdur. Çünkü yirminci yüzyılın başlarında tıpkı Türkiye gibi Fransa da nüfus azlığından pronatalist politikalar izlemişti (ASPB, 2013). Yine aynı dergide Selim Sırrı Bey, dönemin yazarlarınca dile getirilen nüfus meselesini Fransa örneğinden yola çıkarak kaygı ile anlatmıştır (Tarcan, 1926). Ancak Cumhuriyet Dönemi nüfus politikalarının amacı sadece nicel olarak nüfusu arttırmak değildi. Cumhuriyet Dönemi nüfus politikaları ulusallaşma politikalarının bir yansıması olarak ekonomik, siyasal, sosyal, kültürel ve askeri unsurları içermekteydi (Arı, 1992).

Dolayısıyla İbrahim Alâeddin Bey'in ve dönemin anlayışı içinde çocuk hakları meselesinin sadece nüfus arttırma politikaları ve vatan merkezli düşünüldüğünü söylemek gerçekçi olmayacaktır. Nitekim Türkiye 26 Eylül 1924 yılında Milletler Cemiyeti tarafından benimsenen Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'ni onayladı. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti çocuk haklarına dair evrensel değerleri benimseyerek çocuk hakları için her türlü adımı atmaktan geri kalmadı. Yine 3 Mart 1924 Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile başlayan hukuksal adımlar 1938'e kadar tamamlandı (Çakır, 2020). Yeni Türk devletinin ilk milli bayramı Hâkimiyet-i Milliye Bayramı'nın 23 Nisan 1922'den sonra çocuklar adanması ve 23 Nisan 1927 yılından itibaren ise Milli Hâkimiyet Bayramı "Çocuk Bayramı" olarak da kutlanmaya başlanması çocuk haklarına ilişkin atılan önemli adımlardır (Özçelik, 2011).

Denilebilir ki cumhuriyet döneminde çocuklara salt nüfus arttırma gözüyle bakılmamıştır. Cumhuriyet döneminde çocuklara ve çocuk haklarına yönelik çalışmalarda her türlü çaba gösterilmiştir. Bununla birlikte İbrahim Alâeddin Bey, çocukların sosyal hayatta ve hukukta bazı haklara sahip olması gerektiğini belirtmiştir. Dönemin koşullarından hareketle de çocuk hakları ve nüfus politikalarını vatan merkezinde bütünleştirmiştir.

Çocuk hakları ve ailede çocuğun yeri gibi konularda tarihsel bakışı yansıtan kişi ve eserler şüphesiz bugün Türk aile yapısını ve ailede çocuğun konumunu anlamaya ışık tutmaktadır. Sağlıklı aile, sağlıklı çocuk ve sağlıklı birey toplumdan ve politikarlardan ayrı değerlendirilemeyeceği için kültürü de içeren bağlamsal değerlendirmeler ruh sağlığı alanı için kıymetlidir. Kültüre duyarlı ruhsal müdahalelerde geçmiş ve bugün bağlantısının kurulması daha etkin ve kalıcı ruh sağlığı hizmetlerine kaynaklık edecektir.

KAYNAKÇA

- AKSOY, İ. (2011). Türklere Aile ve Çocuk Eğitimi. *Journal of International Social Research*, 4(16).11-19.
- AKYÜZ, Y. (2010). *Türk Eğitim Tarihi MÖ 1000–MS 2010* (17. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- ARI, K. (1992). Cumhuriyet dönemi nüfus politikasını belirleyen temel unsurlar. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 8(23), 409-420.
- ASPB, [Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı] (2013). Türkiye'de Doğurganlık Oranlarının Düşmesi, Potansiyel Etkiler ve Sosyal Politika Önerileri, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/uploads/athgm/uploads/pages/arastirmalar/tu-rkiye-de-dog-urganlik-oranlari.pdf> adresinden alınmıştır.
- ATA, B. (2001). Çanakkale savaşlarını nasıl öğreteceğiz. *Türk Yurdu*, 164, (23-29).
- BAYTAL, Y. (2009). Atatürk Döneminde Nüfusu Artırma Çalışmaları ve Gürbüz Türk Çocuğu Projesi. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 5(10), 117-136.
- ÇAKIR, G. (2020). Atatürk Dönemi'nde Türkiye'de Aile Hukuku ve Çocuk Hakları. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 349-368.
- ÇETİN, A. (1996). "GÖVSA, İbrahim Alâeddin", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/govsa-ibrahim-alaeddin> (08.09.2020).

- DİRİCAN, R. (2018). Tarihi süreçte çocukluk ve çocuk hakları. *Çocuk ve Gelişim Dergisi*, 2(2), 51-62.
- DOĞAN, İ. (2001). Çocuk Hakları Açısından Türkiye’de Çocuk Olgusu. *Milli Eğitim Dergisi*. http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/151/dogan.htm adresinden edinilmiştir.
- DOĞAN, M. (2011). Türkiye’de uygulanan nüfus politikalarına genel bakış. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 23, 293-307.
- ERGİN, O. (1977). *Türkiye Maarif Tarihi 1-2*. İstanbul: Eser Kültür Yayınları.
- GÖVSA, İ. A. (1927b, 23 Nisan). “Çocuk hazretleri”, *Hâkimiyet-i Milliye*, , s. 2.
- GÖVSA, İ. A. (1924). Çocuk hazretleri. *Tedrisat Mecmuası*, 13(63), 4-9.
- GÖVSA, İ. A. (1927a). Çocuk hazretleri. *Gürbüz Türk Çocuğu*, Özel Sayı [Fevkalade Sayı], 29.
- GURBETOĞLU, A. (2008). II. Meşrutiyet’te Çocuk Hakları Alanında Bir Dergi: “Musavver Hukuk-i Etfal”. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 41(Özel Sayı), 201-219.
- GÜNALTAY, Ş. (1923). *Maziden Atiye, Der-Saâdet*: Kanaat Matbaası.
- GÜREL, Z. (1995). *İbrahim Alaettin Gövsa*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İŞİKÇİ, Y. M. ve Karatepe, S. (2016). Türkiye’de çocuğa yönelik sosyal politika uygulamaları ve tarihsel analizi. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 7(1), 69-100.
- KARAGÖZ, S. (2016). Cumhuriyet öncesi dönem Türkiye’ye psikolojik testlerin girişi üzerine bir inceleme, *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 6(10), 271-285.
- KARATAŞ, K., Acar, H., Öntaş, Ö. C., Acar, Y. B., ve Gökçearslan, E. (2004). Türkiye’de Çocuğun Korunması: Osmanlı’dan Günümüze Çocuk Refahına Yönelik Düzenlemeler. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 15(1), 15-25.
- KAYA, A. İ. (2008). *Tedrisât Mecmûası Fihristi (1- 69.Sayılar) ve Örnek Metin Çalışması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- KIRAL, B. (2020). Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 170-189.
- KIYMAZ, M. S. ve Nurlu, M. (2016). Türkiye çocuk dergisinde çocuk eğitimi amaçlı tarihsel metinler ve düşünce örgüsü. *Turkish Studies*. 11(3), 1527-1540.
- KURT, S. L. (2016). Çocuk Haklarına İlişkin Temel Uluslararası Belgeler ve Türkiye Uygulaması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, (36), 99-127.
- MERRİAM, S. B. (2013). Nitel araştırma-desen ve uygulama için bir rehber. (S. Turan, Çev. Ed.), Ankara: Nobel.
- ÖZBEK, N. (2002), *Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyal Devlet: Siyaset, İktidar ve Meşruiyet 1876-1914*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÖZÇELİK, M. (2011). 23 Nisan Çocuk Bayramı’nın Ortaya Çıkışı ve 1922-1929 Yılları Arasında 23 Nisan Kutlamaları. *Gazi Akademik Bakış*, 5(9), 265-284.
- ÖZTÜRK, C. (1999). “İslahhâne”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansi.klopedisi.org.tr/islakhane> (26.09.2020).
- ÖZTÜRK, C. (1999). Osmanlıda Bir Mesleki Eğitim ve Çocuk Esirgeme Kurumu: Darülhayr-ı Âli. *Milli Eğitim*, (143), 76-84.
- SARIKAYA, M. (2007). Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Bir Sosyal Hizmet Kurumu: Türkiye Himaye-İ Etfal Cemiyeti. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 14(34), 321-338.

- SARIKAYA, M. (2010). Türk çocuk dergilerinde tarih 1918-1931. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 12, 51-83.
- ŞİRİN, M. R. (2019). Çocuk Hakları: Aynı Okyanusta Yüzmek İçin. *Çocuk Ve Medeniyet Dergisi*, 4(8). 5-32.
- TARCAN, S. S. (1926). Milletlerin en büyük derdi: Çocuksuzluk, *Gürbüz Türk Çocuğu*, 1(2) 14-16.
- UMMANEL, A. (2017). Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti yayınlarından bir kartpostalın çocuk hakları bağlamında incelenmesi. *Elementary Education Online*, 16(1), 245-255.
- ÜNAL, U. ve Birbudak, T. S. (2011). Tedrîsât (-I İbtidâiyye) Mecmûası. *Türk Yurdu*, 285, 105-109.
- YILDIRIM, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.